

**ԱՄԵՐԻԿԱՆ ԴՐԱՄԱՅԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ 20-ՐԴ ԴԱՐԻ 30-60-ԱԿԱՆ
ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ (ՅՈՒՋԻՆ ՕՆԻԼ, ԹԵՆՆԵՍԻ ՈՒԻԼՅԱՄՍ, ԱՐԹՈՒՐ
ՄԻԼԼԵՐ, ԷԴՎԱՐԴ ՕԼԲԻ)**

ԽՈՍՐՈՎ ԽԱՆՄՈՐԱԴԻ ԴԱՐԱՔԻ (ԻՐԱՆ)

Ամերիկյան դրաման բեմական կատարման համար նախատեսված անգլալեզու գրականություն է, որը սկզբնավորվել է դեռևս 17-րդ դարի ամերիկյան գաղութներում: 18-19-րդ դարերի ամերիկյան պիեսներն իրենց վրա բացահայտ կրում էին բրիտանական ազդեցությունը¹: Ամերիկյան դրամայի անջատումը բրիտանականից սկիզբ առավ 1800-ական թվականների սկզբին: Չնայած այդ բաժանումը աստիճանաբար խորանում էր, բայց և այնպես ամերիկյան պիեսների մեծ մասը շարունակում էին կրկնօրինակել բրիտանական մոդելները մինչև 20-րդ դարի սկիզբը: Այդ պատճառով որոշ քննադատներ պնդում են, որ բուն ամերիկյան դրաման ձևավորված չէր մինչև Առաջին աշխարհամարտի ավարտը (1914-1918թթ.): 19-րդ դարի վերջին ամերիկյան դրաման հստակ գնում է դեպի ռեալիզմ՝ լուսաբանելով կյանքի դաժան կողմերը, ստեղծելով ավելի իրական կերպարներ: Ամբողջ 20-րդ դարի ընթացքում ռեալիզմն այստեղ մնում է որպես գերակա ուղղություն թե՛ ողբերգության և թե՛ կատակերգության ժանրերում: Ռեալիզմը 20-րդ դարում շարունակում է լինել դրամատիկ դրսևորման առաջնային ձևը, անգամ, երբ փորձարարությունը դրամայի ոլորտում ավելի ու ավելի էր կարևորվում²:

20-րդ դարում ամերիկյան դրաման միջազգային ճանաչում է գրանցում՝ շնորհիվ Յուջին ՕՆԻԼի պիեսների, որոնք իրենց հոգեբանական խորքերով, մարդու ներքին կյանքը կերպարների միջոցով հետազոտելու տեսանկյունից ուշագրավ են: Այնպիսի անվանի ամերիկյան դրամատուրգներ, ինչպիսիք են՝ Յուջին ՕՆԻԼը, Թեննեսի Ուիլյամսը և Արթուր Միլլերը, հասնում են հոգեբանական ռեալիզմի նոր մակարդակի՝ անհատի, կերպարների և նրանց իրավիճակների միջոցով ներկայացնելով ամերիկյան հասարակությունն ընդհանրապես: Քանի որ դարն առաջընթաց էր ապրում, երևան էին գալիս մի շարք թեմատիկ խնդիրներ: Դրաման արձագանքում էր ավելի լայն սոցիալական խնդիրների, ինչպես, օրինակ, մարդու իրավունքները, նրա օտարացումը

¹ **Krasner, David,** A Companion to Twentieth-Century American Drama, USA, 2006, p. 28.

² Նույն տեղում, էջ 39:

հասարակությունից, տիրող բազմաբնույթ ճգնաժամերը, ինչպես նաև անհատի դիրքորոշումն այդ խնդիրների նկատմամբ:

Հետաքրքիր զարգացում է արձանագրում դրաման Առաջին և Երկրորդ աշխարհամարտերի միջև ընկած ժամանակահատվածում (1914-1938թթ.): Առաջին աշխարհամարտի սկզբից ի վեր եվրոպական արդի դրամատուրգիայի զարգացումը և միտումները կանոնավոր կերպով դրսևորվում և ամրապնդվում են ամերիկյան բեմի վրա: Ամերիկյան դրամատուրգները միտված էին դեպի փորձարարությունը թե՛ դրամայի ոճի և թե՛ ձևագոյացման ոլորտներում՝ դրա հետ մեկտեղ պահպանելով սոցիալ-քաղաքական թեմատիկան: Եվ այդ փորձարարության արդյունքում արդեն սկզբնավորվեցին բուն ամերիկյան ավանդույթներն ու հիմքերը, որոնք ամրապնդվելով աստիճանաբար սկսեցին դուրս մղել բրիտանական ազդեցությունը³:

Առաջին խմբերից մեկը, որը նպատակադրվել էր զարգացնելու բուն ամերիկյան դրամատուրգիան, «Փրովինսթառնի թատերգակներ» խումբն էր՝ հիմնված 1915թ. Մասաչուսեթս նահանգի Փրովինսթառն քաղաքում: Սյուզան Գլասպելի «Մանրուքներ» (1916) պիեսն այդ խմբի առաջին գործերից է: Այստեղ ամենավաղ անհատականությունը Յուջին Օ'Նիլն էր՝ 1920-ականների ամենից ավելի փորձարար ամերիկացի դրամատուրգը: Օ'Նիլի «Մագոտ կապիկ» (1922) պիեսը Ամերիկայում համարվում է առաջին էքսպրեսիոնիստական գործերից մեկը: «Մագոտ կապիկը» պատմում է աշխատանքից կրճատված նավաշինարար բանվորի կյանքի մասին, ով իրեն անպետքական է զգում: Նա իր ինքնության փնտրտուքի մեջ է: Եվ երբ գազանանոցում մի մեծ անպոչ կապիկ է տեսնում, որոշում է ազատել նրան վանդակից միայն այն բանի համար, որ կործանվի կենդանու կողմից: 1920-30-ականները պիեսների առումով ամենաբեղմնավոր ժամանակաշրջանն է համարվում: Այսպես կոչված «փառավոր օրերի» ընթացքում 1920-30-ականների հանդիսատեսը դարձավ խորաթափանց և հուզիչ ամերիկյան դրամայի ականատեսը: Այդ շրջանում էր, որ Յուջին Օ'Նիլը մեծ համբավ ձեռք բերեց իր հինգժամանոց պիեսներով՝ հագեցած հերոսների թաքնված հոգեբանական խնդիրների ցուցադրմամբ: 1936թ. Օ'Նիլը առաջին ամերիկյան դրամատուրգն էր, ով արժանացավ Նոբելյան մրցանակի⁴:

³ **Bigsby, C.W.E.**, A Critical Introduction to Twentieth-Century American Drama, Vol.2, 1985, p.79.

⁴ **Dowling, R.M.**, Eugene O'Neill (A life in four acts), Yale University press, 2014, p. 369

Մեծ դեպրեսիայից առաջացած տնտեսական ճգնաժամի հետևանքով 1930-ականներին ստեղծված իրավիճակն ամերիկյան դրամայում առաջ բերեց ծայրահեղական միտումներ: Նկատվում էին աջաթեկյան ուժերի գաղափարախոսական արտահայտություններ, ֆաշիզմի դրսևորումներ, մեկ այլ համաշխարհային պատերազմի վտանգ: Եվրոպական քարոզչամեքենան, որը գրականությունն ու արվեստն օգտագործում էր քաղաքական պրոպագանդայի համար, կյանքի կոչեց բանվոր դասակարգի մասին մի շարք պիեսներ: Այդ պիեսներից ամենահայտնին Քլիֆֆորդ Օդեթսի «Ձախլիկին սպասելիս» (1935) պիեսն է, որտեղ դիտարկվում է վերացական մտորումը կապիտալիզմի դրական և բացասական կողմերի մասին: Օդեթսը նաև գրել է 1930-ականների մտահոգություններն արտահայտող մի նուրբ պիես՝ «Արթնացիր և երգիր» (1935), որտեղ ներկայացնում է մարքսիստ պապիկի ինքնասպանությունը՝ ի նպաստ իր ընտանիքի նյութական բարօրության⁵:

Հետաքրքիր դրսևորում ունեցավ նաև հետպատերազմյան դրաման (1945-1960-ական թթ.): Երկրորդ աշխարհամարտի ընթացքում (1939-1945) դրաման աշխատում էր միևնույն ժամանակ խույս չտալ պատերազմական թեմայից, բայց ոչ էլ քարոզել այն: Պատերազմի ավարտից հետո թերևս երկու դրամատուրգներ իրենց գերիշխող տեղը գրավեցին հաջորդող 15 տարիների ընթացքում: Նրանք էին Արթուր Միլլերն ու Թեննեսի Ուիլյամսը: Ա.Միլլերը միավորեց ռեալիստական կերպարներն ու սոցիալական խնդիրները: Նրա հայտնի «Վաճառականի մահը» (1949) պիեսը ներկայացնում է մի շարքային աշխատավոր մարդու՝ Վիլի Լոմանի կյանքի և մահվան պատմությունը: Միլլերի «Ծանր փորձություն» (1953) պիեսը պատմում է 17-րդ դարի Սալեմ վիճակի դատի մասին: Սա կարծես մի ինքնատիպ ակնարկ էր՝ ուղղված 1950-ականների «վիոկների որսի» դեպքերին, երբ սենատոր Ջոզեֆ Ռ.Մըք Քարթիի գլխավորությամբ հալածվում էին կոմունիստները: Թ.Ուիլյամսը Ամերիկայի ամենաքնարական դրամատուրգներից մեկն է, ով մեծ ներդրում ունեցավ պիեսների մեջ սոցիալական խնդիրներ առաջ քաշելու գործում: «Ցանկություն տրամվայ» (1947) պիեսում Հարավի կինը պայքարում է մարդկային վեհանձնության վերաբերյալ իր պատրանքները պահպանելու համար: Սակայն բանվորական դասին պատկանող նրա քրոջ ամուսինը պատռում է այն շղարշը, որով կինը թաքցնում էր իր կյանքի մասին ողջ դրամատիկ ճշմար-

⁵Abbottson S.C.W., Masterpieces of 20th-Century American Drama, London-Greenwood press, 2005, p. 17.

տությունը: Ուիլյամսի «Կատուն շիկացած տանիքի վրա» (1955) պիեսը, որն արժանացավ Պուլիտցերյան մրցանակի, քննարկում է մի դժբախտ ընտանիքի կյանքն ու նրա կործանման պատճառները⁶:

Ռեալիզմը գերիշխող գրական ուղղություն մնաց նաև 1950-ականներին, երբ ուշադրության կենտրոնում հայտնվեց հասարակության «կորած մարդը»: Յ.Օ'Նիլի ինքնակենսագրական պիեսը, որը վերնագրված է «Երկար օրվա ուղևորությունը դեպի գիշեր» (1956), շատ քննադատների կողմից գնահատվում է որպես գլուխգործոց, որն առաջին անգամ ներկայացվեց արդեն հեղինակի մահից հետո: Պիեսը ժամանակագրական սկզբունքով պատկերում է Թիրոն ընտանիքի մեկ օրվա իրադարձությունները, երբ ընտանիքի անդամներն անընդհատ բախվում են միմյանց հետ, անհույս պայքարում իրենց թերությունների և ձախողումների համար:

Իր ինքնատիպությամբ աչքի է ընկնում դարի երկրորդ կեսին մեկ այլ դրամատուրգ՝ Էդվարդ Օլբին, որի՝ 1950-ականների վերջին գրված կիսաաբսուրդիստական գործերը՝ սկսած «Գազանանոցային պատմությունը» (1959) պիեսից, ճշգրիտ արտացոլում են ամերիկացիների հոգեբանական ներքին լարվածությունը: Օլբիի «Ո՞վ է վախենում Վիրջինիա Վուլֆից» (1962) պիեսը պատկերում է մի ամուսնական զույգի լարված հարաբերությունները, ովքեր մշտապես միմյանց հանդիմանում են փոխադարձ մեղադրանքներով և վիրավորանքներով:

Քաղաքացիական իրավունքների համար մղված շարժումները և 1960-ականների հակապատերազմյան իրադարձությունները զարկ տվեցին ամերիկյան դրամայի զարգացման մի նոր փուլի, երևան եկան նոր տաղանդավոր դրամատուրգներ: Փորձարարական թատերական ընկերությունները, այդ թվում՝ «Կյանքի թատրոնը» և «Բաց թատրոնը», փորձարարությունն իրականացնում էին շարժում խմբերի միջոցով, երբ դերակատարներն ու հանդիսատեսը գործում են նույն ֆիզիկական տարածքում: Ժան-Կլոդ Վան Իթալիի «Օձը» պիեսը (1968), որտեղ վերացվում են ֆիզիկական բաժանարար «գծերը» դերասանների և հանդիսատեսի միջև՝ մարմնավորելով աստվածաշնչյան պատմությունները, պատկերելով դրանք արդի իրադարձությունների միջոցով: Մեգան Թերրիի պիեսները, ինչպես, օրինակ, «Հանդարտվի՛ր, մայրի՛կ»-ը (1965), փորձարարություն էր անում ավանդական դրամատիկական կառուցվածքով: Երբ դերասանը փոխակերպվելով խաղում էր պիեսում մի

⁶ Նույն տեղում, էջ 76-77:

քանի տարբեր դերեր՝ կապակցելով դրանք, անցնելով մեկից մյուսը: 1970-ականների սկզբին ամերիկյան թատրոնում հաստատվեց պոստմոդերնիզմը: Դա ավելի շուտ բեմական արտահայտչամիջոց էր, քան պիեսների բովանդակային նյութ, երբ թատերագրության մեջ առաջնայինը դառնում է պիեսի բազմաթիվ ենթաշերտերի բացահայտումը: Մասնավորապես նման մոտեցումն արդյունավետ կիրառվեց ֆեմինիստ դրամատուրգներ Մարիա Իռեն Ֆորների և Վենդի Վասերշտայնի կողմից: 1980-ականներին ստեղծագործող մի շարք ամերիկյան դրամատուրգներ արդեն ամբողջովին առնչվում էին արդի խնդիրներին, այդ թվում՝ ՁԻԱՀ-ով հիվանդ մարդկանց խնդիրներին, Արևմուտքի քաղաքակրթությունը ֆեմինիզացնում է Արևելքը, ընտանեկան դրամաներ և այլն: Այս ժամանակաշրջանի շատ պիեսներ պսակվեցին հաջողությամբ՝ արժանանալով բազմաթիվ մրցանակների, այդ թվում՝ Պուլիտցերյան պարգևների:

Այսպիսով, 20-րդ դարի 30-60-ականների ամերիկյան դրաման գրանցեց իր զարգացումը՝ շնորհիվ այնպիսի խոշորագույն և անվանի ամերիկյան դրամատուրգների, որոնց թվում իրենց փայլուն ստեղծագործական մոտեցումներով հանդես եկան Յուջին Օ'Նիլը, Թեննեսի Ուիլյամսը, Արթուր Միլլերը, Էդվարդ Օլբին: Նրանց պիեսներում ներկայացվում են միֆական ու հոգեբանական ասպեկտները, սոցիալական, հասարակական ու քաղաքական տեսանկյունները, օտարացման խնդիրները և անհատի դրաման ընդհանրապես: Իրենց պիեսների կերպարների և իրավիճակների միջոցով վերոնշյալ դրամատուրգներին հաջողվել է ներկայացնել ու բացահայտել քննվող ժամանակաշրջանի ամերիկյան հասարակությունը:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

19-րդ դարի վերջերին ամերիկյան դրաման հստակ կերպով շրջվում է դեպի ռեալիզմը՝ լուսաբանելով կյանքի դաժան կողմերը, ստեղծելով ավելի իրական կերպարներ: 20-րդ դարի ընթացքում ռեալիզմն այստեղ գերիշխող ուղղություն մնաց թե՛ ողբերգության և թե՛ կատակերգության ժանրերում: Ամերիկյան դրաման նվաճեց միջազգային ճանաչում՝ շնորհիվ այնպիսի անվանի ամերիկյան դրամատուրգների, ինչպիսիք են՝ Յուջին Օ'Նիլը, Թեննեսի Ուիլյամսը, Արթուր Միլլերը, Էդվարդ Օլբին, որոնց պիեսներում ներկայացվում են միֆական, հոգեբանական ասպեկտներ, սոցիալական, հասարակական ու քաղաքական տեսանկյուններ, օտարացման խնդիրներ և անհատի դրաման ընդհանրապես: Իրենց պիեսների կերպարների և իրավիճակների միջոցով

դրամատուրգներին հաջողվել է ներկայացնել ու բացահայտել քննվող ժամանակաշրջանի ամերիկյան հասարակությունը:

Քանալի բաներ - ամերիկյան դրամա, դրամատուրգ, զարգացում, պիեսներ, կերպարներ, ռեալիզմ, միֆական ու հոգեբանական թեմաներ, սոցիալական, հասարակական ու քաղաքական տեսանկյուններ, օտարացման հիմնահարց, անհատի դրամա, Յ. Օ'Նիլ, Թ. Ուիլյամս, Ա. Միլլեր, Է. Օլբի:

РАЗВИТИЕ АМЕРИКАНСКОЙ ДРАМЫ В 30-60 ГОДАХ 20-ГО ВЕКА (Ю. О'НИЛ, Т. УИЛЬЯМС, А. МИЛЛЕР, Э. ОЛБИ)

ХОСРОВ ХАНМОРАД ДАРАБИ

В конце 19-го века американская драма обращается к реализму, освещая жестокие стороны жизни, создавая более реальных героев. В течение 20-го века реализм оставался лидирующим направлением и в трагическом и в комедийном жанрах. Американская драма завоевала всемирное признание благодаря таким известным драматургам как: Юджин О'Нил, Теннесси Уильямс, Артур Миллер, Эдвард Олби, в пьесах которых представлены мифические и психологические аспекты, социальные общественные и политические ракурсы, проблемы отчуждения и драма личности в целом. Посредством персонажей и ситуаций драматургам удалось представить американское общество данной эпохи.

Ключевые слова - американская драма, драматург, развитие, пьесы, персонажи, реализм, мифические и психологические темы, социальные, общественные и политические ракурсы, проблемы отчуждения, драма личности, Ю. О'Нил, Т. Уильямс, Э. Олби.

**AMERICAN DRAMA FROM 1930 TO 1960
(E. O'NEILL, T. WILLIAMS, A. MILLER, E. ALBEE)**

KHOSROW KHANMORAD DARABI

By the end of the 19th century American drama was moving steadily toward realism, elucidating the cruel sides of life and creating more credible characters. Realism remained the dominant trend of the 20th century in both comedies and tragedies. American drama achieved international recognition thanks to such well-known towering american playwrights as Eugene O'Neill, Tennessee Williams, Arthur Miller, Edward Albee. In their plays they present and reveal different mythical and psychological aspects of life, varying views on social, public and political matters, they also expound on issues concerning the theme of the subconscious, of alienation, and the high drama of individuals in general. These playwrights with the help of characters, settings, incidents and so on depict various facets of American society of their time.

Key words - American drama, playwright, development, plays, characters, realism, mythical and psychological aspects, social, public and political issues, theme of alienation, drama of individual, E. O'Neill, T. Williams, A. Miller, E. Albee.